

3. *Послевузовское образование.* Необходимо восстановить во всех вузах гуманитарного профиля *кафедры религиоведения*, придав им статус выпускающих. Проводить специальные наборы лучших выпускников-бакалавров в профильную магистратуру и т. д.

Уверен, что подъему престижа религиоведческой науки будет способствовать Координационный совет религиоведов СНГ и стран Балтии, который мы создаём в ходе нашей нынешней встречи здесь – в Киеве. А опыт украинских коллег нам будет очень полезен. Думаю, что и нам удастся повернуть лицом к религиоведению чиновников от образования, как бы они ни сопротивлялись.

Мирослава КРИВОУС-СИСАК (Тернопіль)

СВОБОДА СОВІСТІ Й ЕВОЛЮЦІЯ СТАТУСУ ДЕРЖАВНОЇ ЦЕРКВИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Релігійна ситуація в сучасній Великобританії була охарактеризована британськими соціологами як «м'який плюралізм із секулярними тенденціями.»

«М'якість» англійського релігійного плюралізму об'єктивується в цій країні у майже безмежній релігійній множинності за наявності водночас державної Церкви (Established Church) і цілої низки звичаїв, писаних законів і неписаних норм, які підтримують – принаймні на рівні символів і акцептованих суспільством цінностей – традиційну конфесійну структуру Королівства. Секулярні ж тенденції у Великобританії є доволі динамічними, як і у всій Західній Європі, а водночас і досить специфічними: падіння відвідування Англіканських і Католицьких храмів, зменшення практично всіх показників релігійної активності, а також відданості сталим релігійним інститутам супроводжується зростанням тут інтересу до позавіросповідної містики в різних формах її вияву. «Хоча традиційне деномінаційне християнство занепало навіть у постіндустріальному і постмодерному Уельсі, - пише дослідник британської релігійності Денсіл Морган, - п'ятидесятництво, домашні богослужіння у малих і великих містах, євангелічні групи різних типів і стилей, так само як і деякі індивідуальні конгрегації всередині старих церков процвітали».³¹

Дуже важливою рисою, на яку рідко звертають увагу дослідники британської релігійності поза межами Королівства, є наявність відмінних *усталених* релігійних традицій, які впливають на геополітичні орієнтації жителів Об'єднаного Королівства. Якщо, скажімо, протестанти Північної Ірландії з підозрою ставляться до європейської інтеграції з огляду на питому вагу католицької присутності в Західній Європі, то шотландці з їхньою релігійною традицією, дуже близькою до кальвіністської, сподіваються на послаблення англійського домінування мірою зміцнення Євросоюзу.³²

В цілому ж, сучасній Великобританії не властива жорстка міжконфесійна конкуренція та масштабний міжцерковний антагонізм; тут практично відсутній як антиклерикалізм, так і надмірний релігійний ентузіазм.³³

Нині у Великобританії в цілому вважається самоочевидним (на відміну від, скажімо, ситуації першої половини ХХ ст.), що право обирати ту чи іншу релігію чи відмовитися від неї є, безумовно, одним з фундаментальних прав людини. Але Великобританія є дуже специфічною (принаймні, як для розвинутих західних демократій)

³¹ Morgan Densil D. Christianity and National Identity in Twentieth-Century Wales // Religion, State Society. - Vol. 27, Nos 3/4.- 1999. - P. 328- 342.

³² Davie G. The religious factor in the emergence of Europe as a global region // Social Compass. - 1994. - Vol. 41. - P. 95-112.

³³ Davie G. Religion in Britain since 1945: Believing without belonging.- Oxford, 1994.

країною під оглядом релігійної історії та законодавства, яким регулюються правовідносини в сфері релігії й релігійних інституцій. Фундаментальними у справі союзу між церквою і державою стали правові акти кінця XVII-го – початку XVIII-го століть, причому їхній вплив досі відчувається, як зазначають британські правознавці, якщо не в літері, то в душі законів сучасної Великобританії.

Згідно з Актом коронаційної присяги (1688) монарх зобов'язаний утверджувати Божественний закон, правильне сповідання Євангелія і Протестантську реформовану релігію, затверджену законом. Біль прав (1689) прямо дискримінував римо-католиків, а Акт 1700 р. остаточно зв'язав трон і Церкву Англії. Сучасних правозахисників турбує не стільки те, що монарх має бути англіканином за визначенням, скільки те, що він законом *зобов'язаний* сприяти зміцненню і поширенню цієї Церкви і, зрозуміло, не має зобов'язань робити це стосовно інших віросповідань. Монарх також затверджує призначення до Палати лордів 21 єпископа Церкви Англії – жодна інша релігійна інституція не має законодавчо затвердженого права мати представників свого духовенства серед парламентарів, призначених короною. У Великобританії дедалі частіше звертають увагу також на те, що англіканські школи фінансуються з фондів, куди надходять податки як християн, так і нехристиян, і на те, що мусульманським і сікхським школам здобути державне фінансування набагато складніше. До того ж, у країні досі існують закони, які, на думку оглядачів, є радше анахронічними, ніж такими, котрі спрямовані на захист громадської моралі. Зокрема, теоретично громадянин країни може бути притягнутий до відповідальності за блюзнірство (blasphemy) у випадку публікації непристойних та образливих висловлювань про християнство, які виходять за рамки цивілізованої дискусії. Це не стосується дебатів та дискусій про істинність християнської доктрини. Церква Англії та церква Шотландії є офіційними державними церквами при здійсненні релігійних церемоній. Релігійна освіта повинна бути забезпечена у всіх школах, що фінансуються з громадських фондів, і складає частину національних навчальних планів.³⁴

Проте, якщо дивитися на проблему в історичній ретроспективі, у порівнянні з деякими країнами континентальної Європи, Англійська держава та Церква досить рано відійшли від репресивної політики щодо релігійних меншин. І хоча католики, наприклад, дискримінувалися аж до 1820-х років, вони не переслідувалися тут так жорстоко, як у деяких протестантських країнах континентальної Європи. У 1828 р. лідер ірландських католиків Деніел О'Коннел був обраний до парламенту. Відтак бар'єр, який розділяв католиків і законодавчу владу, був зламаний. У другій половині XIX ст. уряд вже навіть підтримував католицизм шляхом надання щорічних грантів для підготовки духовенства та дозволяючи йому служити тюремними і військовими капеланами.

6 червня 1859 р. стався ще один прорив у справі досягнення Великобританією релігійної свободи – на парламентську лаву сіли три євреї. Один з них – барон Ротшильд. Він був обраний туди ще в 1847 році, але не міг стати парламентарем, оскільки, як визнавець іудаїзму, не міг скласти християнську присягу. Боротьба навколо цього питання тривала 12 років. У 1869 р. право стати членами парламенту здобули також і атеїсти.

Тим часом, ще у XVIII ст. суттєво змінилося ставлення англійського суспільства до релігії. Якщо у попередньому столітті релігія проповідувалася з амвонів державної Церкви як набір непорушних форм і державницьких максим, то вже у XVIII ст. – як мораль з історично обумовленими залишками догматизму. Потужним рухом, поза яким неможливе усвідомлення релігійно-соціальної історії й сьогодення Англії, став методизм з його самодисципліною та активною філантропією. Саме методизмові Англія значною мірою зобов'язана своїм образом вікторіанської епохи – раціоналістична, роботяща, побожна, твереза, серйозна і зосереджена.

³⁴ Штерин Марат. Религиозный плюрализм и новые религии в Англии
<http://www.index.org.ru/journal/11/shterin.html>

Зміни в релігійному житті були очевидними, проте більшість традицій, які були обумовлені статусними особливостями Англійської церкви, зберігалися ще з часів Середніх віків. Зокрема, мало хто отримував єпископський сан за заслуги перед Церквою, радше – за послуги, надані світському патрону чи політичним партіям. Призначення на церковні посади стало однією з функцій партійного патрона вігів чи торі. Публічна функція духовенства зводилася до регулярного відвідування сесій парламенту з тим, щоб голосувати там за міністра, який їх призначив і міг сприяти переміщенню у більш дохідну єпархію.

Впродовж XIX-XX століть у статусі Англійської церкви, однак, відбулися радикальні зміни. Передовсім, у 1920 р. вона втратила державний статус в Уельсі. Далі Церква, залишаючись державною, втратила досить багато суттєвих привілеїв, які раніше мала як інституція державної релігії: було скасовано податки на користь Церкви, монополію на реєстрацію актів громадянського стану тощо.³⁵

Таким чином, можна говорити про два паралельні процеси: з одного боку, релігійні меншини отримують рівні релігійні права з державною Церквою. А їх послідовники прирівнюються у політичних правах з англіканцями. З іншого боку, державна Церква поступово, але неухильно віддаляється від держави, захист її монополії перестає бути справою державної влади, що, звичайно, дає більше самостійності самій Церкві.

В такий спосіб поступово знімається соціальна основа міжконфесійних конфліктів. Приналежність до тієї чи іншої з деномінацій не пов'язана з більшим чи меншим обсягом прав та свобод. Привілеї Англійської церкви все більш перестають бути винятковими для неї й поширюються на інші конфесії. Це стосується навіть „свята святих” – королівської родини. Ситуація, за якою спадкоємець трону міг/могла пошлюбити католика/католичку, завжди виглядала гіпотетичною. Але в такому разі спадкоємець, згідно з Актом 1700 р., втрачав право на трон. В сьогоденній Великобританії ця ситуація перестала бути гіпотетичною у зв'язку зі шлюбом принца Чарлза з Каміллою Паркер-Боулз, яка є католичкою. Але спостерігачі за британською традицією відзначають, що за нинішніх умов Акт 1700 р. не працюватиме – політична система сучасної Великобританії просто відторгне подібне установа. До того ж, інкорпорація в британське законодавство положень Європейської конвенції з прав людини (здійсне Законом з прав людини 1998 р.) робить таке відторгнення незворотним.³⁶

Елена МИРОШНИКОВА (Тула, РОССИЯ)

ГОСУДАРСТВЕННО-ЦЕРКОВНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ФРГ: ПРОШЛОЕ И БУДУЩЕЕ

Государственная политика ФРГ в области свободы совести определяется нормами государственно-церковного права, которое в контексте государственного (конституционного) права регулирует отношения между государством и церковью на основе норм публичного права. Помимо собственно Конституции, законов и других правовых нормативных актов, в ФРГ самое серьезное значение придается очень важному изданию, а именно «Настольной книге немецкого государственно-церковного права», в которой очень глубоко и обстоятельно рассматриваются конкретные вопросы регулирования ГЦО: придание религиозным организациям особого статуса субъекта

³⁵ Clinton Bennet. Religious Freedom: The UK Context // <http://www.religiousfreedom.com/Conference/Germany/bennett.htm>

³⁶ United Kingdom // Encyclopedia of Religious Freedom. Ed. By Catharine Cookson. - New York, 2003. - P.493-494.